

Kort om hvordan planter og dyr blir forurenset

Håvard Thørring og Lavrans Skuterud

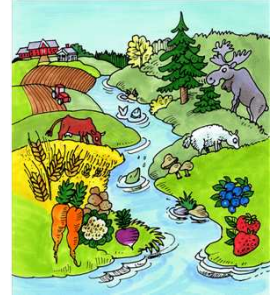
Steinkjer, 11.04.2011

www.nrpa.no

Hvilke stoffer? Hvilke næringskjeder?

- Isotoper av essensielle elementer (eks. ^{131}I)
- Isotoper av elementer som ligner essensielle elementer ($\text{Sr} \approx \text{Ca}$, $\text{Cs} \approx \text{K}$)

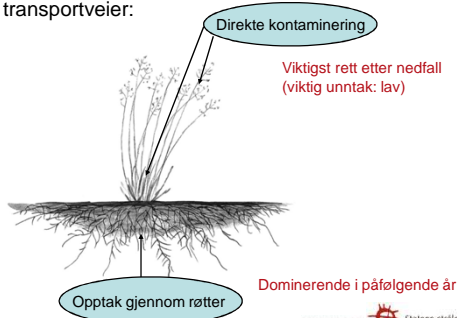
Nuklide	Fysisk halveringstid
^{134}Cs	2,1 år
^{137}Cs	30,2 år
^{131}I	8,04 dager
^{90}Sr	28,5 år

www.nrpa.no

Forurensning av beitevekster

To ulike transportveier:

www.nrpa.no

Faktorer som påvirker opptak i beitevekster (1)

1. Den radioaktive forurensningens kjemiske egenskaper:

- Fritt ion?
  - Bundet til partikkeloverflate?
  - Inkorporert i partikler?
- Hvor kjapt frigjøres det radioaktive stoffet hvis det er bundet til partikler?

www.nrpa.no

Faktorer som påvirker opptak i beitevekster (2)

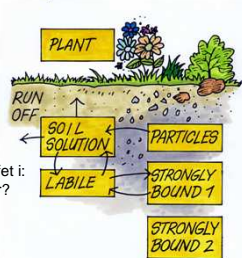
2. Jordas fysiske og kjemiske egenskaper:

- % organisk materiale
- Leirmineraler (typer og mengde)
- Konkurrerende ioner
 $\text{K}^+ \rightarrow \text{Cs}^+$
 $\text{Ca}^{2+} \rightarrow \text{Sr}^{2+}$

- pH
- Redoks-forhold

Hvilken form foreligger det radioaktive stoffet i:
 Løst? Utbytbar? Fiksert? I mineralstruktur?

→ Sekvensiell ekstraksjon

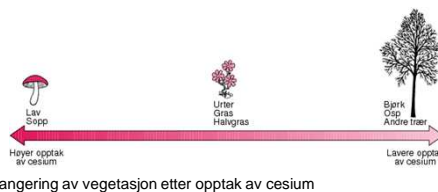
www.nrpa.no

Faktorer som påvirker opptak i beitevekster (3)

3. Vekstenes egenskaper:

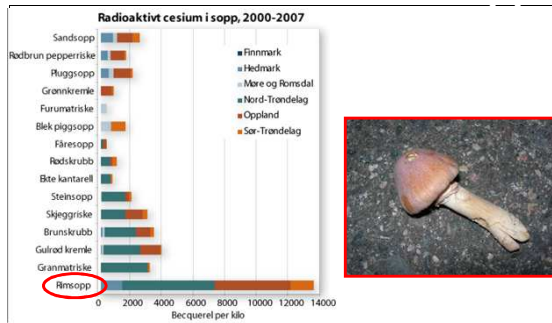
- Rotdybde?
- Tas stoffet opp?
- Akkumuleres bestemte stoffer?

www.nrpa.no

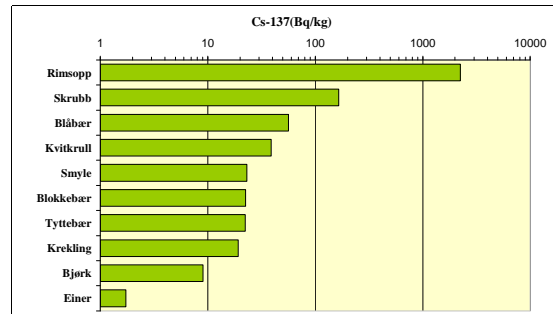
Stor forskjell mellom ulike sopparter

www.nrpa.no

Statens strålevern

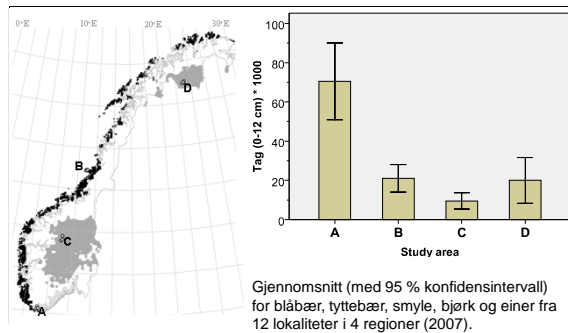
Cs-137 i sopp, lav og planter (Kautokeino, 2007)

www.nrpa.no

Statens strålevern

Geografiske forskjeller i planteopptak

www.nrpa.no

Statens strålevern

Forurensning av dyr

Eksponeeringsveier:

1. Hovedsakelig via fôr – opptak av stoffer fra fordøyelseskanalen
2. Innånding av gass eller aerosoler (spesielt ¹³¹I i flyktig form)
3. Huden – lite opptak via hud

www.nrpa.no

Statens strålevern

Hvilke dyr blir mest forurenset?

- Småfe og storfe: Utmarksbeite og mye lokalt grovfôr (50-100 %) kan gi høy forurensning
- Svin og fjørfe: Mest kraftfôr (>90 %), blandet opprinnelse, gir lav forurensning
- Vilt: Naturbeite kan gi høy forurensning

www.nrpa.no

Statens strålevern

Jod-131

- Alltid tilstede ved ukontrollerte utslipp
- Aktivt opptak i skjoldbruskkjertelen (→ tyroksin og trijodtyronin)
- Skilles ut med melk (+urin og gjødsel): Ca. 3 % av daglig inntak per liter kumelk (mer i sau og geit)
- Jodtilskudd reduserer opptak i skjoldbrusk-kjertelen, men øker utskilling i melka

www.nrpa.no

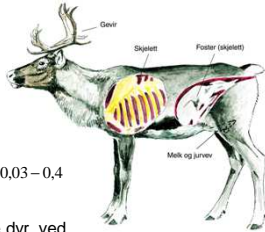
Statens strålevern

Strontium-90

- Ingen funksjon, men ligner Ca (→ beinvev og melk)
- Homøostatisk regulert ⇒ variabelt opptak
- Mindre effektivt opptak ("diskrimineres" i forhold til Ca):

$$OR_{melk-fôr} = \frac{[Sr]_{melk} / [Ca]_{melk}}{[Sr]_{fôr} / [Ca]_{fôr}} \approx 0,03 - 0,4$$

- Høyere opptak i voksende dyr, ved drektighet og laktasjon, og ved lavt Ca-innhold i fôret

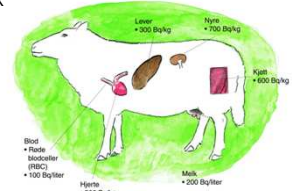

www.nrpa.no

Statens strålevern

Cesium (¹³⁴Cs, ¹³⁷Cs)

- Ligner K → bløtvev og melk (85 % i muskulatur)
- I ionisert form blir ≈ 100 % tatt opp (eks. melk); fra fôr maks. 85 %
- Ca. 1% av daglig inntak skilles ut per liter kumelk (mer i sau, geit og rein)

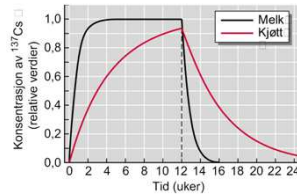

www.nrpa.no

Statens strålevern

Biologisk halveringstid

- Cs bindes ikke (som I og Sr) ⇒ skilles "fort" ut
- Halveringstider (dager):
  - Lam ~ 14
  - Geit ~ 18
  - Geitmelk ~ 3-4
  - Rein ~ 10-25
  - Storfe ~ 29

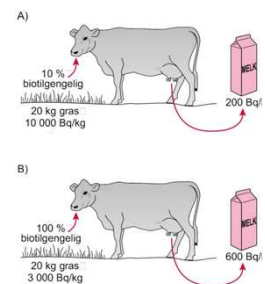
www.nrpa.no

15

Statens strålevern

Biotilgjengelighet

- Andel av stoff i fôr som kan frigjøres og tas opp i mage og tarm
- Tsjernobyl-nedfallet:
  - ~ 25-35 % i høy i 1986 (overflateforurensning)
  - ~ 90-100 % i høy i 1988-89 (rotopptak)

www.nrpa.no

16

Statens strålevern

Sårbare næringskjeder - cesium

- **Utmarksbeitende geiter, sauer og kyr**
  - Ingen pløying og gjødsling av beitet
  - Spiser mye sopp om høsten
- **Rein**
  - Spiser mye lav
  - Spiser mye sopp om høsten
- **Vilt**
  - Livnærer seg på naturbeite
  - Spiser mye sopp om høsten (jakt sesong)
- **Ferskvannsfisk**
  - Spesielt i næringsfattige innsjøer med liten vannutskifting

www.nrpa.no

Statens strålevern